

УДК 222:22.015:94(477)''XI-XII''

Тетяна Вілкул

ДО КАРТИНИ ПОВСЯКДЕННОГО. ІНФОРМАЦІЯ З ДАВНЬОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ КНИГИ ЛЕВІТ

Літописці, хроністи чи агіографи часом змальовують більш-менш «живі сцени з життя», які нині так поцінуються істориками. Втім, говорити, що писемні джерела з історії давньослов'янських земель доби середньовіччя, зокрема і Давньої Русі, насичені інформацією про повсякденне життя, було б величезним перебільшенням. Поняття про те, що має бути вартим чи, навпаки, не вартим серйозного ставлення й історичної фіксації, істотно відрізнялися у давнину від сучасних. До того ж, корпус оригінальних давньоруських текстів набагато менший за перекладні давньослов'янські. Відповідно, досліднику доводиться добирати матеріал, якого йому бракує, з перекладних текстів. Складність полягає передусім у тім, що йдеться власне про переклад – тобто, про спробу передати словами своєї мови оригінал, що описує інші реалії, а часто – ще й реалії іншого часу. До цього додаються й інші труднощі. Наприклад, попри те, що для X–XIII ст. фіксується досить велика однорідність побуту слов'янських народностей та спільна літературна мова, існували й регіональні особливості (які часом потрібно визначити, виходячи з тих самих текстів).

Однак, після різноманітних обумовлень та обмежень, перекладні тексти для дослідження повсякдення все ж можуть становити певну цінність. Одним із них є давньослов'янська Біблія, зокрема, Книга Левіт, де зустрічаємо згадки й описи різноманітних побутових речей. Хоча зрозуміло, що до повсякденних їх можна зарахувати з певною долею умовності. Скажімо, у записах стосовно «трѣбъ», тобто, пожертв, бачимо згадки продуктів (напр., «млинь»¹, «медъ»²...), посуду («сковрада»³, «латки»⁴...), мір («спудъ»⁵), одягу («срачица»⁶...). В описах жрець-

¹ Лев.7.12, Т1 арк. 95с (сігли списків див. нижче; в Архівському списку, Арх, який взятий мною за основний, тут проп.); Лев.8.26, Арх арк. 115b.

² Лев.2.1, Арх. арк. 112а (крім цього, ще у вислові «млеко и мед», однак дещо в іншому значенні; а тут, здається, використано на заміну слова «вино», бо йдеться про «квасні» й спиртні напої).

³ Лев.6.21/6.14ур., Арх арк. 114а; Лев.7.9, Арх арк. 114b.

⁴ Лев.11.35, Арх арк. 117а.

⁵ Лев.6.20/6.13, Арх арк. 114а; Лев.19.36, Т45 арк. 123, Арх проп.; Лев.27.16, Арх арк. 125d.

кої практики – назви та ознаки деяких хвороб⁷. У переліку харчових обмежень, точніше – тварин, яких дозволено або, навпаки, заборонено вживати у їжу – досить довгий список усілякої живності: тварин, птахів, плазунів та комах. За багатством і повнотою з ним можуть сперечатися хіба що Шестодневи – спеціальні твори, присвячені Шести дням творіння, та Фізіологи – описи реальних і легендарних земних створінь. Настанови щодо сексуальної поведінки, крім власне сексуальних норм, докладно перераховують родичів різного ступеню спорідненості і т.д. Між тим на ці тексти звертають увагу явно недостатньо (почасти, тому, що прямі цитати з Левіту у давньоруських джерелах, зокрема, у літописах, досить рідкісні).

Далі читачеві пропонуються два уривки з давньослов'янського перекладу Книги Левіт: перелік харчових обмежень з гл. 11, Лев.11.1-11.31, та настанов стосовно сексуальної поведінки з гл. 18, Лев.18.6-18.24 (див. Додаток). Останній фрагмент, не виключено, вплинув на укладача Повісті временних літ (ПВЛ), посприявши укладенню тієї частини етнографічного Введення до ПВЛ, де особливо акцентується на «чистоті» або «нечистоті» звичаїв певних племен⁸.

«...Поlane бо свои^x ѿць ѿбычаи имуть⁹ . кротокъ и тихъ . и стыдѣньє къ снохамъ своимъ . и къ сестрамъ . къ мѣрмъ и к родителемъ своимъ¹⁰ . къ свекровемъ^b и къ деверемъ . велико стыдѣньє имѣху¹¹ а древлане живаху звѣриньскимъ¹² ѿбразомъ . жи[в]оуще скотьски [и]¹³ . оубиваху другъ друга . ѿдаху вса¹⁴ нечисто . и брака оу нихъ не бываше . но оумыкиваху¹⁵ оу воды двѣца...»¹⁶.

Зрозуміло, припущення про те, що автор ПВЛ вибудовував своєрідну паралель до Левіту, в даному випадку не може бути абсолютно певним¹⁷. Йдеться

⁶ Тобто, «сорочка», Лев.6.10/6.3ур., Арх арк. 113d; Лев.8.7, Арх арк. 114d; Лев.8.13, Арх арк. 115a.

⁷ Зокрема, у настановленнях щодо виявлення прокази, у 13 главі, що є однією з найдовших у Левіті: «дъгна» (Лев.13.2 та ін., ‘струп’), «гнои» (Лев.13.18), та ін.

⁸ Про те, що описи звичаїв племен у вступній частині ПВЛ мають цілком християнські імплікації і навіяні біблійними книгами див., напр.: *Толочко О.П., Толочко П.П.* Київська Русь. – К., 1998. – С. 18, 31 та ін.; *Tolochko Olexiy P.* The Primary Chronicle's 'Ethnography' revisited: Slavs and Varangians in the Middle Dnieper Region and the Origin of the Rus' State // Franks, Northmen, and Slavs: Identities and State Formation in Early Medieval Europe. – Turnhout, 2007. – P. 169-188.

⁹ Так Лаврентієвський список ПВЛ (Л), у Радзивілівському та Академічному (РА) – имеаху, Іпатієвському (І) – имѣху, у Хлебніковському тут лакуна.

¹⁰ Так Л, РАІ замість цього: и снохы ко (свекрове^m, І свекровамъ своимъ).

¹¹ Так Л, РАІ имоуще.

¹² Так Л, РАІ звѣрьскы^m.

¹³ У дужках – додано з РАІ.

¹⁴ Так Л, РАІ ѿдоуще все.

¹⁵ Так Л, РАІ оумыкаху.

¹⁶ ПСРЛ. Т. 1. Стп. 13, рядки 8-19; *The Povest' vremennykh let: An Interlinear Collation and Paradosis.* Ed. Donald Ostrowski [Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts: Vol. X. P. 1. – Cambridge, Massachusetts, 2003]. – P. 67-70.

¹⁷ «Чистота» звичаїв, взагалі «чистота» і «скверна» обумовлювалися для християнина численними церковними правилами, у тому числі, Номоканономі-Кормчими та ін. Про використання у вступі до ПВЛ подібних пам'яток див.: *Olexiy P. Tolochko,* The Primary Chronicle's 'Ethnography' revisited. – P. 177-179.

не про точну цитату, а лише про своєрідне пригадування, цитування з пам'яті¹⁸. Втім, відомо, що укладач ПВЛ використовував численні хронографічні та біблійні тексти. Одним із джерел його інформації була Книга Левіт; у статті 1093 р. він цитує Лев.26.17-26.41, щоправда, у паремійній (службовій) версії¹⁹. Та загалом, у цитатах з перших книг Вітхого Заповіту давньоруський книжник використовував обидві головні версії біблійних книг, як паремійну, так і четію²⁰.

У слов'янських землях Біблія побутувала не як окремий том-зібрання усіх канонічних книг, а у вигляді окремих книг (Псалтир, Євангелія, Апостол), збірників сталого складу (П'ятикнижжя чи Восьмикнижжя – перші п'ять чи, відповідно, вісім книг Вітхого Заповіту²¹, Пророки...), часом потрапляючи також в інші, досить різноманітні збірки²². При цьому існувало три типи текстів: *паримійний* чи *службовий*²³, *четій* або *повний*²⁴ та *тлумачний*²⁵. Літописці, як і решта письменного і неписьменного люду доби середньовіччя, найкраще пам'ятали паримійну версію біблійного тексту, яку чули під час церковних

¹⁸ Інший аналогічний випадок – пор. також «стыдънѣ велико» ПВЛ, та далі у Лев.18 повторюване «стыдение» в ін. значенні, на позначення статевих органів, яке не можна «відкривати» і перелік тих із родичів, з котрими заборонено статеві відносини.

¹⁹ *Шахматов А.А.* Повесть временных лет // История русского летописания. – Т. 1. – Кн. 2. – СПб., 2003. – С. 858; *Вилкул Т.Л.* Заимствования из библейских книг Восьмикнижия в летописях XII–XIII вв. // *Ruthenica*. – Т. X. – 2012. – С. 114-116.

²⁰ Більше за все подібних біблійних цитат у Промові Філософа. В літературі висловлювалися припущення, що Промова може бути давньоболгарським текстом, запозиченим у ПВЛ, однак переважає думка про те, що вона є твором давньоруським: *Reinhart Johannes*, «Речь Философа» Повесть временных лет и ее великоморавская и преславская предыстория // *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. Band 54. – Wien, 2008. – S. 151-169. Див. також: *Вилкул Татьяна*, О происхождении «Речи Философа» // *Palaeoslavica*. XX, 1. – Camb. Mass., 2012. – P. 1-15; Про четіі та паримійні читання з інших книг Біблії, Буття та Виходу, див.: *Вилкул Т.Л.* Текстологія Повісті временних літ. Контрольні тексти: Книга Буття у Промові Філософа // Україна в Центрально-Східній Європі. – № 11. – К., 2011. – С. 269-283; *Вилкул Т.Л.* Книга Исход в «Речи Философа» // *Средневековая Русь* Вып. 10: К 1150-летию зарождения российской государственности. – М., 2012. – С. 113-125.

²¹ При цьому П'ятикнижжя було розповсюджено на Русі, а в південнослов'янських землях відоме Восьмикнижжя: *Алексеев А.А.* Текстология славянской Библии. – СПб., 1999. – С. 27.

²² Див., напр.: *Алексеев А.А.* Текстология... – С. 27-28.

²³ Як вважається, Паримійник перекладено вже у кирило-мефодієвський час, наприкінці IX ст. *Михайлов А.В.* Опыт изучения текста книги Бытия пророка Моисея в древнеславянском переводе. Ч. 1. Паримейный текст. – Варшава, 1912. – С. ССXXXVI-ССXXXVII; *Пичхадзе А.А.* К истории четьего текста славянского Восьмикнижия // *ТОДРЛ*. – Т. 49. – 1996. – С. 10-11; Григоровичев Паримейник / Сост. Рибарова Зденка, Хауптова Зое. – Скопје, 1998. – С. I.

²⁴ Перекладено в епоху болгарського царя Симеона, в X ст. См.: *Пичхадзе А.А.* К истории четьего. – С. 10; *Thomson Francis*, The Slavonic Translation of the Old Testament // *Interpretation of the Bible*. – Ljubljana, 1998. – P. 729.

²⁵ Ці переклади зроблені у різний час. Преславським перекладом X ст. вважаються тлумачні книги пророцтв та Псалтир з тлумаченнями Феодорита Кіпрського, а тлумачна Євангелія Феоділакта Болгарського є пізнішою, поч. XII ст. Див., напр.: *Златанова Р.* Книга на дванадесетте пророци с тълкования. София, 1998 [Старо-българският превод на Стария Завет / Под общата редакция и с въведение от С. Николова. Т. 1]; огляд слов'янських тлумачних перекладів див.: *Алексеев А.А.* Текстология... – С. 35-39.

служб, однак є чимало свідчень того, що давньослов'янські й давньоруські книжники добре знали і четії версії Вітхого Заповіту²⁶.

Як уже відзначалося, слід враховувати, що маємо справу з перекладним текстом. Те, що до істинних тварин зараховані «пруги» (сарана) та «свершени» (шершні, див. далі), ще не означає, що на Русі їли комах. Аналогічно, назви родичів різних ступенів спорідненості є доволі точним перекладом з грецької (а грецька Септуагінта, своєю чергою – переклад з давньоєврейської та арамейської). Однак можна припускати, що подібні деталі привертали увагу давньоруських книжників і, принаймні, знання цих та інших текстів – той мінімальний рівень, від якого можна відштовхуватися як у спробах реконструкції реалій, так і у вивченні власне текстуальних свідчень.

Переклади залежні від вправності перекладача. Наприклад, в переліку тварин з 11-ї глави Левіту зустрічаємо кілька кальок з грецької, коли назва птаха чи плазуна транслітерована, як от дивне для вуха слов'янина «еродионъ», що означає звичайну чаплю, або «икнинъ» – шуліка (нижче у публікації текстів у таких складних випадках у примітках наведено мінімальні довідкові матеріали і вказано сучасні назви). Це, звичайно, не свідчить про те, що слов'яни не знали цих тварин. Очевидно, перекладач не мав достатньої кваліфікації і не зміг вгадати, про якого представника фауни йде мова²⁷. Трапляються і механічні та зорові помилки, типові для будь-яких видів текстів і писців різної кваліфікації. Наприклад, у тій же главі «хамелеон» перетворився на «лева», оскільки перекладач або хтось з перших переписувачів випустив першу частину слова²⁸.

Треба зазначити, що слов'янський текст Левіту вже видавався²⁹, однак видання, зазначене як «критичне», насправді зроблене на основі лише 4-х списків³⁰ двох редакцій, часто із виправленням правопису і навіть лексики рукописів³¹ та без залучення грецького оригіналу. Це впливає на вибір читань, які, на думку видавця, слід вважати початковими.

Що стосується розподілу списків давньослов'янського перекладу Восьмикнижжя на групи та редакції, у працях О.В. Михайлова кінця XIX – початку XX ст. визначено дві редакції четієго давньослов'янського перекладу Восьми-

²⁶ Читання з четієїх книг простежуються, напр., у ПВЛ, Словах Григорія Богослова (перекладені не пізніше XI ст.), в Ізборніку Святослава 1073 р., та ін.

²⁷ Він не був поодиноким у цьому. Транслітерації, напр., неодноразово зустрічаються у Вульгаті, практично в тих самих місцях. Список тварин згодом виправляли різні перекладачі під час звірки біблійних текстів та нових перекладів, однак не завжди вдало. Див. Додаток.

²⁸ У грецькій більша подібність цих двох слів, ніж у давньослов'янській мові. Χαμαιλέον 'хамелеонъ' / λέων 'львь'. Слід додати, у грецьких списках також трапляються помилки, однак точно такого скорочення слова немає. *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum / Auctoritate Academiae Scientiarum Gottingensis ed. Vol. II, 2: Leviticus, ed. John William Wevers. – Göttingen, 1986. – P. 131.*

²⁹ *Die Methodbibel. Das Buch Leviticus, bearbeiter Ivan Dadiverin [Die Slawischen Sprachen. T. 4. 1995].*

³⁰ За приблизними підрахунками, на сьогодні відомо 40-50 списків П'ятикнижжя та Восьмикнижжя.

³¹ Видавець поставив за мету відновити глаголичний прототип тексту і прив'язати його появу до імені апостола слов'ян Мефодія. Щодо особливостей видання див.: *Thomson Francis, The Slavonic Translation. – P. 736-737.*

книжжя: «російську» та «південнослов'янську», окремо виділені також списки «проміжної групи»³². Цей розподіл був прийнятий наступними дослідниками³³. За моїми спостереженнями, «проміжна група» насправді є окремою редакцією, і зберігає важливі початкові читання. За списками одного зі збірників, Іудейського хронографу, я називаю її «хронографічною». Відтак, традиція П'ятикнижжя репрезентована трьома гілками рукописів. Це створює ідеальні умови для текстологічних процедур. Зокрема, існування саме трьох редакцій краще за все сприяє реконструкції спільного протографа³⁴.

Фрагменти з Левіту публікуються за трьома списками Іудейського хронографа (Арх Віл W, сігли див. нижче)³⁵, залучаються ще два списки хронографічної редакції (Т1 Т45), два списки російської редакції (Т44 Д) та три списки південнослов'янської редакції (С Р Гр). Окрім того, звірено варіанти похідної від пізньої групи російської редакції Острозької Біблії (О)³⁶. Деякі назви тварин з гл. 11 звірено також з Вульгатою та пізнішими перекладами, у складних випадках вказано сучасні назви.

ВІДОМОСТІ ПРО СПИСКИ

Архівський (Арх), РГАДА, ф. 181, оп. № 1, збір. МГАМИД, № 279, 3-а чв. XV ст.

³² См.: Михайлов А.В. Опыт... – С. 322-324.

³³ А.А. Пічхадзе, Франсісом Томсоном, О.О. Алексеевим. У працях Ф. Томсона й О.О. Алексеева «русская» редакція отримала назву «восточнославянської». Назва «східнослов'янська» стосовно цієї редакції тут не використовується, для запобігання плутанини. Річ у тім, що «хронографічна» редакція за своїм походженням також є східнослов'янською.

³⁴ Висновки щодо розподілу редакцій, зроблені на матеріалі Книги Вихід: Книга Исход. Древнеславянський переклад. Текст в хронографічній редакції, с основними різницями з іншими редакціями, по спискам XIV–XVI вв. / Сост. Вилкул Т.Л. (у друці). Вони підтверджуються і різночитаннями в інших книгах П'ятикнижжя, в тому числі – списках Книги Левіт. В Іудейському хронографі (Арх Віл W) тут багато власних особливостей, однак у хронографічній редакції в цілому (тобто, Арх Віл W та Т1 Т45) трапляються такі вторинні читання:

11.4 мованіе – зам. жьваніе;

11.14 и ктина – зам. и иктина /и ектина;

18.22 мѣжеска полоу / мужьскаа ложа – зам. женьска ложа.

У російській редакції вторинні читання такі: 11.5 проп. не;

11.9 ихъ – зам. ѿ всѣхъ;

11.15 проп. вираз: и еже подобень емоу;

11.27 ѡдѣи къ роукама ихъ – зам. ѡдѣи къ роукама . вѣ;

18.18 дод. на ню;

18.20 друга – зам. подроуга;

18.23 своємоу – зам. вьсемоу.

У південнослов'янській редакції вторинні читання такі:

11.9-10 зам. цих віршів: **И** ре^ч гѣ къ мѡисею гла . ѡ (єзерѣ^х);

11.11 мръцинь – зам. мрътвечинь;

11.15 выпла – зам. выпелица;

11.16 єжка и – зам. и еже;

11.19 видида – зам. вѣдода, та ін.

³⁵ Моя щира вдячність С.Ю. Темчину за уточнення деяких читань Віленського.

³⁶ За виданням: Острозька Біблія. / Підгот. до вид. ермн. архимандрита др. Рафаїла (Роман Торконя). – Львів, 2003–2004.

Варшавський (W), Biblioteka Narodowa, Dział zbiorów specjalnych, BOZ, сім.83, 1-а чв. XVI ст.

Віленський (Віл), Бібліотека АН Литвы, F 19-109, 1-а третина XVI ст.

Троїцький-1 (Т1), РГБ, ф. 304.І, зібр. Троице-Сергиевой Лавры, № 1, 2-а пол. XIV ст.

Троїцький-44 (Т44), РГБ, зібр. Троице-Сергиевой Лавры, № 44, XV ст.

Троїцький-45 (Т45), РГБ, ф. 304.І, зібр. Троице-Сергиевой Лавры, № 45, к. XVI ст.

Григоровичев (Гр), РГБ, ф. 87, зібр. Григоровича, № 1, сер. XVI ст.

Севастьянова (С), РГБ, ф. 270, зібр. Севастьянова, № 1 1431, поч. XV ст.

Рум'янцевський (Р), РГБ ф. 256, зібр. Румянцева, № 29, 1537 р.

МДА-12 (Д), РГБ, ф. 173.І, зібр. Московской Духовной Академии, № 12, поч. XVI ст.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

бл. – близько

дитт. – диттографія

зам. – замість

проп. – пропуск / пропущено

реконстр. – реконструкція / реконструйовано

Помилкові читання не елімінуються, але відзначені графічно. Якщо в Арх або Іудейському хронографі в цілому (Арх Віл W) – помилкове читання, воно позначено фігурними дужками: {}; відновлені пропущені фрагменти введені у квадратних дужках: [].

ТЕКСТ

ГЛАВА 11. Арх арк. 116b-d.

11.1 Г̄ла³⁷ г̄ь^a к̄ь моисею и арроноу . рекъ^{38 b} 11.2 г̄лета с̄номъ {с̄номъ}³⁹ ійлвмь р̄коуца^{40 c} . се скотъ иже г̄асти ѿ⁴¹ скотъ //116с. земныхъ .11.3 весь скотъ надвое д̄ѣла пазнокти⁴² . и копыто . копыто⁴³ надвое . и {ѿрежетъ званиа} [ѿрыжа жвание] ⁴⁴ въ⁴⁵ скотѣхъ . се да^d г̄асте⁴⁶ 11.4 разве ѿ нихъ же⁴⁷ да не асте .

³⁷ Віл арк. 133 зв.; Т1 Т45 И г̄ла; Т44 Д О И ре⁴; Καὶ ἐλάλησεν

³⁸ Т1 рекии; Т45 рекуи; ^{a-b} Т44 Д мвисею рекуи; πρὸς Μωυσην καὶ Ααρων λέγων; О к̄ь моисею і аарону г̄ла

³⁹ Арх *ditт.*; Віл Т45 г̄лита с̄номъ; W г̄лета с̄нѡ^m; Т44 + Д г̄ли тако с̄нѡ^m аарѡновы^m и /Д аароне^m; Λαλήσατε τοῖς υἱοῖς (Ἰσραηλ); О г̄лите с̄номъ; ^{b-c} Т1 *проп.*

⁴⁰ W рекука; Т45 *проп.*; Т44 рекущи; Д рекоуца; О рекуше

⁴¹ Т44 Д О ѿ всѣхъ; ἀπὸ πάντων / у кількох грецьких кодексак *проп.* πάντων

⁴² Т1 Т45 Т44 Д О пазноготь; ὄπλην

⁴³ W Т1 *проп.*; Т45 копыта; Т44 О копыта; Д копытано; (ὄνουσιπῆρας) ὄνουχίζον

⁴⁴ *так* Т44 Д О; Віл ѿрежетъ жвание; Т1 ѿрыжа жоеть; Т45 ѿринѣа жованіи; ἀνάγον μηρκτισμόν

⁴⁵ W въ //386а.

⁴⁶ Т45 ѣсте; ^{d-e} Т1 ѣ//97с.сте . велбудъ

⁴⁷ Т45 Т44 Д О ѿ си^x; ἀπὸ τούτων

ўригаючи^{x48} жваніє и надвоє делашихъ пазнокти⁴⁹ . и копытащъ копыта⁵⁰ вельбоуда^e . ѿко износить⁵¹ мованіє . сии {єдинъ}⁵² пазноготь не⁵³ делить надвоє нечистое се⁵⁴ вамъ . 11.6=11.5γρ. и заєца^{55 f} ѿко жваніє ўрежетъ^{56 g} . но пазногти не делить надвоє нечисто се вамъ 11.6=11.6γρ. ѿзва⁵⁷ . ^h {и не ўрежетъ} [ѿко ўрижетъ] жваніа⁵⁸ [но па³ногтии не дѣли^т надвоє]ⁱ нечисто се вамъ . 11.7 и свиніа ѿко⁵⁹ делить надвоє пазногти . и⁶⁰ не ўрижетъ⁶¹ жваніа . нечисто вамъ⁶² 11.8 ѿ масъ ихъ да не ѿсте . и мрѣтвечинѣхъ⁶³ да не присажете нечисто⁶⁴ си вамъ 11.9 сиа не ѿсте⁶⁵ ѿ всѣхъ^{66 j} [ѿ^ж въ вода^x и в мори^x .]⁶⁷ и въ єзере^x всѣмъ им же соуть^k пера . и чешоуа сиа да ѿсте⁶⁸ 11.10 и всѣмъ иже⁶⁹ нѣ^c пера . ⁱ не⁷⁰ чешоуа въ рѣкахъ и въ мори⁷¹ и въ⁷² єзерѣхъ . ѿ всѣхъ ѿже износатъ воды . и ѿ всеа дѣша живоушаа⁷³ въ водѣ . скверна єсть 11.11 и скверны⁷⁴ да боудѣтъ вамъ ѿ

⁴⁸ T45 ўринѣючи^x (жеваніє); T44 Д ўрыжоушихъ; τῶν ἀναγόντων; О иже не ўрыжѣтъ

⁴⁹ T45 T44 О пазногти; Д па//110=109.зног'тии

⁵⁰ Віл копытаще копыта; T45 копытаще копыто; T44 Д копыташихъ; ὄνουχιζόντων ὄνουχιστήρας; О а не копытатъ

⁵¹ T44 У Д не износить; (ῥτι) ἀνάγει

⁵² помилка у: Арх W + Віл T45 /Віл та мованіє, T45 мѣваніє; T44 + Д О жваніа . нѣ /Д О но; μηρκισμὸν τοῦτο, (ὄπλην)

⁵³ T1 пазногты не; T45 О пазног'тии не; T44 пазнокти; Д пазногти; ὄπλην δὲ οὐ (διχηλῆι)

⁵⁴ Віл неч'то и се; T1 неч'ть єсть; T44 Д нечисто се; ἀκάθαρτον τοῦτο; О нечистъ сии

⁵⁵ T1 T44 Д О заца; T45 заца; грецьк δασύποδος; Vulgata camelus

⁵⁶ T45 T44 Д (ѿко) ўриже^t жваніє си /T44 Д ўрыжетъ/; ἀνάγει μηρκισμὸν τοῦτο; ^{f-g} T1 i ѿзва аще ўрыжють жваньє; О иже ўрыжетъ жваніє

⁵⁷ T1 11.6 проп.; T45 и ѿзва; T44 Д и ѿзвъ; καὶ τὸν χοιρογρύλλιον; О після 11.4: хирогриль; Vulgata chyrogryllius; сучасна назва: даман.

⁵⁸ ^{h-i} T45 ѿко ўриже^t жваніє но па³ногтии не дѣли^т надвоє; T44 Д ѿко пазнокти дѣлить надвоє . нѣ не ўрыжетъ жваніа /Д пазногтїи дѣлатъ/; ῥτι ἀνάγει μηρκισμὸν τοῦτο καὶ ὄπλην οὐ διχηλῆι /у кількох грецьких кодексах проп. тоῦто/

⁵⁹ T1 свинья аще; τὸν ὄν, ῥτι

⁶⁰ W (дѣлить) пазногти и; T1 T45 T44 Д пазноготь надвоє но /T44 пазнокти, Д пазногти/; (διχηλῆι) ὄπλην τοῦτο καὶ ὄνουχιζει ὄνουχας ὄπλης, καὶ (οὐκ ἀνάγει); О пазногти надвоє , и копыто копытить, но

⁶¹ Віл W ўрежетъ; T1 T44 О ўрыжетъ; T45 //109зв. ўриже^t

⁶² T44 Д се ва^m; тоῦτο ὕμιν; О сиа вамъ

⁶³ T1 T45 T44 Д О мрѣтвчⁿнѣ ихъ /T45 мрѣтвичинѣ, T44 мрѣтве//95зв.чинѣ/

⁶⁴ T1 неч'ти (сѣ); T45 T44 Д О неч'та; ἀκάθαρτα

⁶⁵ Віл си да не ѿсте; T1 T45 си же да ѣсте; T44 У Д сиа же да не ѿсте; Καὶ ταῦτα, ἃ φάγεσθε; О и сиа да асте

⁶⁶ T44 У Д (ѿсте .) ихъ; ἀπὸ πάντων

⁶⁷ так T45 Д + T44 У /T44 У мори/; ^{j-k} T1 ѿже в водахъ . на них же; τῶν ἐν τοῖς ὕδασιν· πάντα, ὅσα ἐστὶν αὐτοῖς (περὲνγια); О ѿже въ водахъ⁷ . всѣмъ имже сѣтъ

⁶⁸ λεπιδες ἐν τοῖς ὕδασιν καὶ ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν τοῖς χειμάρροις, ταῦτα φάγεσθε; О чешуа въ водахъ и въ морихъ , и въ єзерехъ . сиа да асте

⁶⁹ T1 11.9 чешоуа . а им же; T45 11.9 чешуа (в рѣка^x); О имже

⁷⁰ Віл W T44 ни; Д О и; οὐδὲ

⁷¹ Віл *ditm.*: (въ рекахъ) в река^x и въ мори; T45 T44 Д О мори^x

⁷² У південнослов'янських зам. 11.1-10: С (арк.145, перед цим про убрания левітів): ...и на прьсе^x ихъ . ѿко слоужити храмоу свѣⁿніа: zde заповѣдоуєтъ г^сѣ мѣнсею . ѿ кон^x птици и плавающи^x по вода^x не снѣдати: И ре^ч г^б кь мѣнсею г^ла . w (єзерѣ^x); Р (арк.76.) ...ѿко слоужити храмоу свѣдѣніа . конеⁿ за^ч . Ре^ч г^б мѣнсею г^ла . w (єзерѣ^x)

⁷³ С все дѣше живоушєне; Р вьсеж дѣшж живѣшжжа

масъ ихъ да не ѿсте . и мрътвечины⁷⁵ ихъ гноушаестеса⁷⁶ . 11.12 и всѣмъ иже нѣсть⁷⁷ периа ни чешной⁷⁸ . иже въ вода^x скверна есть вамъ⁷⁹ *m* . 11.13 и сихъ *n* гноушаестеса⁸⁰ въ птица^x . и да не ѿсте ихъ^o . гноусни⁸¹ соуть . врѣла⁸² и нога⁸³ . и мръскаго⁸⁴ ѡрла . 11.14 и ненасыти⁸⁵ . и ктина⁸⁶ . и еже подобень симъ⁸⁷ . 11.15 ѡр. врана . и еже подобень емоу⁸⁸ . 11.15=11.16 ѡр. и врабиа⁸⁹ . и совы . и {пелепелица} [выпелица]⁹⁰ . и соухолапла . и⁹¹ еже къ симъ⁹² подобно . 11.16 и астреба⁹³ . и еже⁹⁴ к немѸ подобно⁹⁵ . 11.17 и врана ноцнаго⁹⁶ . и лилѣка⁹⁷ . [и ивеинъ .]⁹⁸ 11.18 и порфѸришна⁹⁹ . 11.19 и еродишна¹⁰⁰ . и харадриа¹⁰¹ . и еже

⁷⁴ С + Р Гр (водѣ) скврѣнави /Р Гр скврѣнавѣ/

⁷⁵ Т45 мрътвѣнѣ; С Р Гр мръцинь^l; τὰ θνησιμαία

⁷⁶ Віл Т45 Гр Р О гнушаите^c; Т44 Д да гноушаестеса; С гноушаестесе; βδελύξεσθε

⁷⁷ Т45 Т44 Д С О им же нѣ^c

⁷⁸ Віл пера ни чешнои; Т45 перья ни чешуа; Т44 Д пера ни чешоуа; С періа ни чешоуи; О пера и чешуа

⁷⁹ Т45 скверна есть вамъ всѣ^m; Т44 Д сквернава есть всѣ^m . (И си^x); С Р Гр скврѣнаво вамъ да боудеть всѣмъ /С всѣмъ: //1453в.; Р на берегах: zde заповѣдоуе^t гѣ мѡνсσοу . ѿ кое^x птицъ плаважди по вода не ѿ^c се *ж* ѡ птица^x кои по соухѸ лѣтаж^t/; βδελυγμα τοῦτο ἐστὶν ὄρνις; О скверна сіа есть вамъ; ^{l-m} Т1 ни чешоуа . иже в водахъ скверѣна есть вамъ

⁸⁰ Т45 Т44 Д гнѣшите^c; С Р Гр гноушаестесе иже /Р Гр гнѣшитеса/; βδελύξεσθε (ἀπό); О гнушаитеса . (ѿ птицъ); ^{n-o} Т1 да не ѡжѣте въ птицахъ

⁸¹ Т45 гнѣсь; Т44 Д С О гноуси; Р Гр гнѣсьны бо; βδελυγμα

⁸² Т1 Т45 Т44 Д С Р Гр О ѡрла / ѡрла

⁸³ С Р и нега; Гр и инога; καὶ τὸν ὄρλα / у кількох грецьких кодексак ὄρλα; Vulgata gypset

⁸⁴ Віл и мерьскаго; W //386б. мръскаго; Т1 Т45 Т44 Д С морьскаго; назва тварини грецьк: τὸν ἄλκίαιετον; Vulgata alietum; за сучасною класифікацією – скопа

⁸⁵ Т45 ненасыти; Д не ѿсти; С неясити; Р нежсыта; Гр неесити; τὸν ὄρλα / у кількох грецьких кодексак τὸν ὄρλα; Lat. falconem; Vulgata milvum; за сучасною класифікацією – коршун?

⁸⁶ Т1 котина; Т45 кѣтина; Т44 Д ектина; Р иктинна; Гр истинна; ἰκτίνα; Vulgata vulturem; коршун?

⁸⁷ Віл симъ и (ворона); Т1 Т45 С Р Гр подобно к симъ и /С Гр Р нимъ/; Т44 У О Д къ си^m подобна и /Д подобно/; τὰ ὄμοια αὐτῶ καὶ

⁸⁸ Т1 *prop.* 11.15; Т45 ні еже подобно к си^m; Т44 У Д *prop.*; С Гр Р и еже поⁿбно къ сему /Р Гр немоу/; καὶ τὰ ὄμοια αὐτῶ; О врабиа , и врана и совы и подобнаа имъ

⁸⁹ Віл воробѣа; Т1 Т45 *prop.*; Д врабѣа; Р врапца; στρουθὸν; Vulgata strutionem; Елизаветінська Бібліа – струѣа; український переклад Огієнка: струся (!)

⁹⁰ Т1 Т45 Т44 У Д О выпѣлица; С выпла; Р Гр выплѣ; λάρων; Vulgata larum; Елизаветінська Бібліа – чайка

⁹¹ Т1 сухолѣплѣ; Т45 сѸхолаплѣ . и; немає грецьк.

⁹² Т1 к сему; Т45 Т44 Д С Р к нему; О имъ

⁹³ Т1 Т45 ѿстраба; Д ѿстраба; Гр ѣстраба

⁹⁴ С Гр Р ѣжка и

⁹⁵ Т1 подобно к сему; Т44 У О подобно къ немоу; τὰ ὄμοια αὐτῶ

⁹⁶ Віл ворона ноцнаго

⁹⁷ Д лилика; С Гр лильѣка; Р лилка; καταρράκτην; О лилика; Vulgata mergulum

⁹⁸ так Т44 У; Т1 Т45 і веинъ; Д і ивенъ; С Гр Р и воинъ; καὶ ἴβιν; О і ивина; Vulgata ibin

⁹⁹ Т45 порѸришна; Т44 С Гр Р порфиришна; καὶ πορφύριωνα καὶ πελεκῆνα καὶ κύκνον 11.19 καὶ γλαῦκα; О порѸриона . пеликана; Vulgata cysnum, onocrotalum porphirionem

¹⁰⁰ Віл Т1 Т45 родишна; Т44 Д О вродішна; ἐρωδιὸν / у кількох грецьких кодексак ἄρωδιὸν / у Lat. dod. et asida et falconem; чаплі

¹⁰¹ Т1 харадраа; Т44 У О харадрішна; Д хардішна; Р хардіриа; καὶ χαραδριὸν; Vulgata charadriion; зуйка

подобно симъ . и въѣда¹⁰² . и //116д. ношнаго нетопыра . 11.20 и весь гадъ птицъ ихъ¹⁰³ . иже ходить¹⁰⁴ р четвероногаго¹⁰⁵ . скверно се вамъ . 11.21 но [сиа]¹⁰⁶ да ѡсте ѿ всѣхъ гадъ . и птицъ ихъ . и еже¹⁰⁷ ходить . четвероножь¹⁰⁸ r . иже имоуть¹⁰⁹ голѣни выше плесноу ихъ . {се како ти} [скакати]¹¹⁰ имь¹¹¹ ѿ ' земля¹¹² . 11.22 сиа да ѡсте¹¹³ ѿ нихъ . гоусеницею¹¹⁴ еже подобно ей¹¹⁵ u . сверше¹¹⁶ [и еже подобно емъ . и прѣгы]¹¹⁷ и еже подобно к нимъ и соупротивляющиса¹¹⁸ смиа . и еже подобно к нему . 11.23 весь же гадъ ѿ птицъ . им же соуть четьри ноги , ск'верна бо вамъ естъ¹¹⁹ . 11.24ур. в сихъ да са не уск'верните¹²⁰ . 11.24 и весь присагаа¹²¹ мрътвечинѣ¹²² и^x . v нечисто естъ {вамъ}¹²³ до вечера . 11.25 и весь {ѿ земля и} [вземлаи]¹²⁴ мрътвечинахъ¹²⁵ и^x w . да испереть¹²⁶ ризы . и нечистъ¹²⁷ до вечера 11.26 въ всѣхъ скотѣхъ . им же са дѣлить¹²⁸ на дво'є пазногти¹²⁹ . и копыто

¹⁰² Т1 гводиа; Т45 въвода; Т44 Д О въдода; С Гр видада; Р види^m; ѣлопа; Vulgata opuram; удода

¹⁰³ Т1 птичихъ; Т45 Д С Гр Р птичьи^x; τὸν πετεινῶν; О (гады) птичіа

¹⁰⁴ С зде w четвероногы^x звѣре^x дивіи^x . и питемы^x . иже прѣживають , и пазнокть имоуть надвоє . сие да ѡдоу^t: А иже ходити; О ходатъ

¹⁰⁵ Віл четвероногого; Т45 четверонож^k; Т44 Д четверножь; С Гр четвероножь; О на четьрехъ; р-р Т1 четверножь

¹⁰⁶ Т45 (скверно) е^c ва^m . но сиа; Т44 У Д вамъ естъ сиа (да); С Гр Р и се^{ll} боуди вамъ . нь сие; ἐστὶν ὄψιν. 11.21 ἀλλὰ ταῦτα; О вамъ да бѣдѣть . но сиа же;

¹⁰⁷ Т45 С Гр Р (гаⁿ) птичьи^x . иже; Т44 птицныхъ . и^k не; Д У п'тичны^x . иже; (τῶν ἐρπετῶν) τῶν πετεινῶν, ѣ;

¹⁰⁸ Т45 Т44 четверножь; С четвероножь;

¹⁰⁹ Т1 иму//97d.ть

¹¹⁰ Т1 Т45 Т44 С Гр Р скакати; Д ска//110зв.=109зв.кати; πηδᾶν

¹¹¹ Віл Т45 Т44 Д О ими; С имь; ἐν αὐτοῖς (ἐπὶ τῆς γῆς)

¹¹² С землє (сие); Р Гр земъа и прѣжиѣти ими

¹¹³ Д О не ѡсте

¹¹⁴ Віл гоусеницю; Т45 С Гр + Р гусѣницю и /Р гжсѣница/; Т44 У Д оусѣнца . и; О оусеница и; t-и Т1 земли . и гусѣницю; τὸν βροῦχον καὶ; Vulgata brucus / Lat. rufum

¹¹⁵ Д естъ подобно ей; С Гр Р иже имь по^oбно /Р къ си^m/; τὰ ὅμοια αὐτῶ; О еже подобно естъ ей

¹¹⁶ Віл сверше (коєж); Т1 Т45 Т44 У Д О сверчекъ; С скврѣчькь; Р Гр сврѣчекъ; καὶ τὸν ἀττάκη; Vulgata attacus

¹¹⁷ так Т45; Т44 У Д бл. Т45 (Т44 У къ си^m, Д иже иже подобно къ семоу, О сему); С Гр Р и иже по^oбнь къ нему /Р по^oбно/; Т1 и пружи; καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ τὴν ἀκρίδα; Vulgata ...lucusta

¹¹⁸ Т1 Т45 Т44 Д супротиващагоса; С сьпротивляющагосе; назва тварини грецьк: τὸν ὀφιομάχη; Vulgata orphiomachus; за сучасною класифікацією: наїзник.

¹¹⁹ Віл скврѣнаво вамъ естъ; Т1 Т45 скверно естъ вамъ . и /Т45 скверно бо/; Т44 У Д О сквернаво вамъ естъ . и; С Гр Р скврѣно вамъ да боудеть . и; βδελυγία ἐστὶν ὄψιν. 11.24 καὶ

¹²⁰ Т1 Т45 Т44 Д осквернавите; С (се не) //146. ускврѣните; Р скврѣните; О осквернавитеса

¹²¹ Віл присагаа; Т1 присагаа; Т45 Т44 присагаа; Д присагаа; С присежеи; Р Гр присажеи; О иже прикасааса

¹²² С Гр Р мръцинѣ

¹²³ Віл неч'то е^c; Т1 Т45 С Гр Р неч'ть естъ; О нечистъ бѣдеть; v-w Т44 Д проп.

¹²⁴ так Т1 Р Гр; Т45 вземлаи; С вземлєи; ὁ αἶρων; О носаи

¹²⁵ Т1 О мръвчину; Т45 мръвчинѣ (ихъ . //110.); С Р Гр мръцины; τῶν θνησιμάτων

¹²⁶ Т1 измыеть; Т44 не испереть; Д испереть . и; С и^x. И да испереть; πλυνεῖ (τὰ ἱμάτια)

¹²⁷ Віл W неч'то; Т1 Т45 С Гр Р неч'ть естъ; Т44 У Д (ризь) своїхъ нечистъ; ἀκάθαρτος ἔσται; О своа . и нечистъ бѣдеть

¹²⁸ Т44 Д О дѣлится; С се дѣлить

¹²⁹ Т45 Т44 Д О пазного^t; С Р + Гр пазнокть надвоє /Гр пазногть/

копытить . и¹³⁰ жваніа не жоють¹³¹ . дечисти¹³² да соуть ва^м . весь присезаа¹³³ мрѣвчина^{x134} нечисть¹³⁵ до^x вечера . 11.27γρ. весь {днѣ} [идыи] кѣ роукама . 11.27ρ. въ¹³⁶ у всѣхъ свѣрѣ^{xz} четверонозѣхъ¹³⁷ . нечисть естъ вамъ . весь присезаа мрѣвчинѣ^{x138} ^a . нечисть естъ до вечера . 11.28 [и вземлаи мрѣвчинѣ и^x .]¹³⁹ да испереть ризы своа . нечисть естъ до вечера [неч^cти си сѣ^t] вамъ¹⁴⁰ . 11.29 [сиі же ва^м неч^cти] и¹⁴¹ ^b ѿ га^д плежющихъ на¹⁴² земли . ласица . и¹⁴³ мышь . коркодиль земный¹⁴⁴ . 11.30 мѣгали¹⁴⁵ . левъ¹⁴⁶ . калавотись . ѡщеръ¹⁴⁷ крѣтица¹⁴⁸ . 11.31 си нечисти вамъ . ѿ всѣхъ гадъ иже на земли . и весь присезаа [мрѣвчинѣ]¹⁴⁹ и^x . нечисть естъ до вечера .

ГЛАВА 18, Арх арк. 120b-с.

18.5 ^a снабдите¹⁵⁰ повелѣніа моа . и вса соуды моа ^b . и да сѣтворите а . сѣтворивыи¹⁵¹ члѣк живѣ боудеть¹⁵² в нихъ . азъ есмь¹⁵³ гѣ бѣгъ вашъ . 18.6 члѣк

¹³⁰ W //387a. копытить . и; T1 ти; T45 копыта^t . ти; T44 копытить то; C Гр копить . и /Гр копытѣ;/ Р имѣжи и

¹³¹ T1 T45 (жванье не) жоу^ють; C Гр Р жветъ

¹³² Віл T1 T45 T44 Д С Гр неч^cти; Р нечиста

¹³³ Віл присезаа; T1 T45 T44 Д Гр Р присезааи; C присезааи; O прикасааса

¹³⁴ T1 T45 T44 Д O мертвечинѣ ихъ; C Гр Р мрѣцинѣ ихъ

¹³⁵ T1 T45 T44 Д С Гр Р неч^cть естъ; O нечисть бѣдетъ i

¹³⁶ реконстр.; T44 У Д весь ѡдыи к роукама ихъ; C Гр и весь иды^{ll} кѣ роукама; Р *pron.* 11.27; καὶ πᾶς ὃς πορεύεται ἐπὶ χειρῶν ἐν; O и вса^x иже ходитъ на лапахъ; ^{x-y} T1 вечера: Во

¹³⁷ T1 T44 Д Гр четвероногихъ /T44 ...гы^x/; C четвероноги^x; ἃ πορεύεται ἐπὶ τέσσαρα; O иже ходять на четырехъ

¹³⁸ T44 Д + T45 С мертвечинѣ ихъ /T45 мрѣвинѣ, С мрѣцинѣ;/ ^{z-a} Гр Р *pron.*; O прикасааса м. и^x

¹³⁹ так T45; T44 и взем//96.лаи мертвечиною ихъ . (да не); Д *pron.* *φρ.* (вечера . нечистіи) С Гр Р и вземлаи мрѣциною и^x /Р взъемлаи;/ καὶ ὁ ἄρων τῶν θνησιμαίων αὐτῶν (πλυνεῖ); O и носаи мертвечинѣ ихъ да;

¹⁴⁰ T45 (веч^aра .) неч^cти си сѣ^t ва^m ; Д T44 нечистіи си^{ll} вамъ соуть /T44 естъ;/ С: **зде w плъзающи^x по земли . гадо^x нечѣсты^x не ѡсти.** Нечисти вамъ сиі соуть; Р Гр нечиста вамъ си сѣтъ; ἀκάθαρτα ταῦτα ὑμῖν ἐστίν; O нечиста сіа бѣдѣтъ вамъ

¹⁴¹ Арх Віл W T44 *pron.*; так T45 С Гр Р; У нечистіи вамъ соуть; Д нечистіи си^{ll} вамъ соуть . и; Καὶ ταῦτα ὑμῖν ἀκάθαρτα; O и сіа вамъ нечиста; ^{z-b} T1 четвероногихъ . сиі же вамъ неч^cти

¹⁴² T44 Д Р O по; C Гр плъзающи^x по

¹⁴³ T1 T45 Р ласица; T44 Д ласица; C Гр ласица и; ἡ γαλῆ καὶ; O ласица , черепаха , и; Vulgata mustela

¹⁴⁴ T1 *pron.*; C земельныи . и; ὁ χερσαῖος; O земныи , пнавица ежъ (мигали)

¹⁴⁵ μυγαλῆ; Vulgata migale; землерийка

¹⁴⁶ Д левъ; C Р Гр левъ . и; χαμαιλέον; Vulgata cameleon; O хамалефонъ , бѣлка

¹⁴⁷ καλαβότης καὶ σαύρα; Vulgata stellio... lacerta

¹⁴⁸ Віл кротица; T1 T44 O кроторыа; T45 которыа; Д кроторіа; С крѣтъ; Р Гр крѣтъ; ἀσπάλαξ; Vulgata talpa; крот

¹⁴⁹ T1 прикасаа//98a.са мрѣвчинѣ; T45 присезааиаса мрѣвчинѣ; T44 Д присезааи мертвечинѣ; C Гр Р присезааи мрѣцинѣ /Р Гр присезааи;/ ὁ ἀπτόμενος αὐτῶν τεθηγκότων; O прикасааса мертвечинѣ

¹⁵⁰ Віл арк. 138; T45 Д Р Гр снабдите вса; T44 У сѣблюдете вса; καὶ φυλάξεσθε πάντα; ^{a-b} T1 *pron.*

¹⁵¹ T1 створивыи ѡко; T45 T44 У Д Р Г створивыи ѡ /T44 сѣтворивыи;/ ἃ ποιήσας

¹⁵² T1 T45 T44 У Д живеть; (ἄνθρωπος) ζήσεται

¹⁵³ Р Гр азъ (господь); ἐγὼ (κύριος)

чл̄коу^{154 c} своемоу¹⁵⁵ ближнемоу . да не пристоупить ^d ѿкрыти стоудѣнїа¹⁵⁶ . азъ гь¹⁵⁷ 18.7 стыдѣнїа ѿца своего . и стыдѣнїа¹⁵⁸ м̄тре своєа да не ѿкрыєши ^e [мати бо ти е^c да не ѿкрыєши]¹⁵⁹ стыдѣнїа еа^f . 18.8 стыдѣнїа жены [ѿца свое^f]¹⁶⁰ да не ѿкрыєши стыдѣнїа¹⁶¹ ѿца своего ^g . естъ 18.9 стыдѣнїа сестры ^h своєа . ѿже ти ѿ ѿца и[ли]¹⁶² ѿⁱ м̄тре . дома роженны¹⁶³ или роженна {дома . и} внѣ¹⁶⁴ да не ѿкрыєши стыдѣнїа [ихъ]^{165 j} . 18.10 стыдѣнїа дщере сна своего . и¹⁶⁶ дщери [дщери]¹⁶⁷ своєа да не ѿкрыєши стыдениа ихъ¹⁶⁸ . ^k ѿко твоє естъ стыдѣнїа {ихъ}^{169 l} . 18.11 стыдѣнїа дщере жены ѿца твоего да не ѿкрыєши . [единого ѿца сестра ти естъ . да не ѿкрыєши стыдѣнїа еа]¹⁷⁰ . [18.12 стыдѣнїа сестры ѿца свое^f . да не ѿкрыєши .]¹⁷¹ 18.13 ^m стыдѣнїа сестры {и} м̄тре¹⁷² своєа да не ѿкрыєши . оужика бо м̄тръ твоє естъ^{173 n} . 18.14 стыдѣнїа¹⁷⁴ брата [ѿца] своего¹⁷⁵ да не ѿкрыи къ женѣ [его]¹⁷⁶ да не вьлезєши . ^o сердобола бо ти естъ^{177 p} . 18.15

¹⁵⁴ T1 T45 T44 Д О *pron.*; Гр чл̄овѣкъ (къ); (ἄνθρωπος) ἄνθρωπος

¹⁵⁵ T45 Гр Р къ своєм̄; πρὸς πάντα οἰκεία σαρκὸς αὐτοῦ; ^{e-d} T1 да не приступитъ къ ближнему

своєму

¹⁵⁶ T1 стыдѣнїа; T45 ст҃дѣнїа; T44 Д О стыдѣнїе; Р Гр стыдѣнїе его; ἀσχημοσύνην

¹⁵⁷ Р Гр господь бѣ вашь; (ἐγὼ) κύριος.

¹⁵⁸ T1 *pron.*

¹⁵⁹ *так* T45 T44 Д Гр Р О /Р ѿкрыєши ж и/; ^{e-f} T1 *pron.*

¹⁶⁰ T45 //121. жены ѿца свое^f; T44 Д О жены ѿца твое^f; γυναικὸς πατρός σου

¹⁶¹ T44 стыдѣнїе бо ты; Д Р Гр стыдѣнїе бо ти; ἀσχημοσύνη; О стыдѣнїе бо; ^{f-g} T1 18.8 ни жены ѿца своего . стыдѣнїе ѿца твоего

¹⁶² T45 ти ѿ ѿца ли; Р Гр ти естъ оу ѿца или; σου ἐκ πατρός σου ἢ ἐκ (μητρός); ^{h-i} T44 У Д твоєа . ѿже тебѣ ѿ ѿца или /Д тобѣ... ѿца и/; О твоєа ѿже ѿ ѿца твоего и (матери твоєа);

¹⁶³ Віл T45 T44 Д роженны; W рож'ен'ны; Р Гр (домоу) вожденны; ἐνδογενούς; О роженои ѿ нихъ

¹⁶⁴ T45 роженны вна; T44 Д Гр Р О роженны внѣ; γεγεννημένης ἕξω

¹⁶⁵ T45 T44 Д О стыдѣнїа и^x; ^{g-j} T1 естъ . ни сестры своєа

¹⁶⁶ Р Гр О или; ἢ

¹⁶⁷ T45 дщерь дщере; T44 Д О Р Гр дщери дщери /Р дщернж, Гр ~рна/; θυγατρός θυγατρός

¹⁶⁸ T44 У Д *pron.*

¹⁶⁹ Віл W стыденїе и^x; T45 T44 Д стыдѣнїе; О стыдѣнїе естъ; (ὅτι σὸν) ἀσχημοσύνη ἐστίν; T1 18.10 ни дщере своего сна . ни дщере дщере своєа; ^{k-l} Р Гр ѣкоже стыдѣнїе естъ

¹⁷⁰ *реконстр.*, бл. T44 У Д + T45 Р Гр /T44 У Д сестра бо ти, T45 и единого... ни ѿкрыєши, Гр Р сестра твое/; T1 18.11 ни дщере жены ѿца твоего; (οὐκ ἀποκαλύψεις) ἡμιπατρία ἀδελφῆ σου ἐστίν, οὐκ ἀποκαλύψεις τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῆς; О одинако роженны ѿ ѿца твоего , сестра бо ти естъ , да не ѿкрыєши стыдѣнїа еа

¹⁷¹ *так* T45 T44 У Д + Гр Р /Гр Р ѿца своє, Р свое^f/; T1 18.12 ни сестры ѿца твоего; ἀσχημοσύνην ἀδελφῆς πατρός σου οὐκ ἀποκαλύψεις; οἰκεία γὰρ πατρός σου ἐστίν; О стыдѣнїа сестры ѿца твое^f да не ѿкрыєши , из домѣ бо ѿца твое^f естъ

¹⁷² Віл T45 T44 Д О сестры м̄тре; ἀδελφῆς μητρός

¹⁷³ Віл м̄тре твоєа е^c; T45 м̄тре ти е^c; T44 У Д О м̄три ти естъ /Д ти бо/; T1 18.13 ни сестры м̄тре своєа; ^{m-n} Р Гр и да не ѿкрыєши стыдѣнїе сестры матере своєж жжика бо ти естъ матере и; (οἰκεία γὰρ) μητρός σου ἐστίν

¹⁷⁴ W стыденїа //398a.; T1 стыдѣнїе

¹⁷⁵ T1 Гр Р О ѿца твоего; T45 T44 Д ѿца свое^f; τοῦ πατρός σου

¹⁷⁶ Віл ѿкрыєши къ женѣ ^{er}; T1 T45 T44 Д О ѿкрыєши . и к женѣ его; ἀποκαλύψεις καὶ πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ

¹⁷⁷ Віл *dimt.*: (сердобола) боле бо ти е^c; Р Гр бо твои естъ; ^{o-p} T1 *pron.*; συγγενῆς γὰρ σου ἐστίν; О внидєши , сродни^k бо ти естъ

стыдѣнія бо невѣсты¹⁷⁸ своѣа да не ѡкрыеши . ' жена бо {брата своѣго} [с̄на твоѣго] есть¹⁷⁹ . 18.16 стыдѣнія жены брата своѣго да не ѡкрыеши^s [стыдѣніе брата ти е^c .]¹⁸⁰ 18.17 [стыдѣніе жены и дщере еа да не ѡкрыеши .]¹⁸¹ [дщере с̄на еа . і дщере дщере еа . д]а¹⁸² не поимеши ѡкрыти [стыдѣнія]¹⁸³ ' и^x . ближикы ти соуть . бесчестіе {жены} есть¹⁸⁴ " . 18.18 [жены .] на сестроу¹⁸⁵ еа не приведи ревности есть¹⁸⁶ . ѡкрыти стыдѣнія еа [пре^d нею]¹⁸⁷ . еше живеи соуще¹⁸⁸ 18.19^v и къ женѣ въ ѡлоученіе¹⁸⁹ " [не]чистотъ еи¹⁹⁰ . //120с. да не влезеши ѡкрыти стыдѣнія еи¹⁹¹ . 18.20 и къ женѣ подроуга¹⁹² своѣго . да не даси ложа с̄мене своѣго . wsk'вернитиса къ неи¹⁹³ . 18.21 и¹⁹⁴ ѡ племени своѣго . да не вдаси¹⁹⁵ работати кн̄сю . и да не wskверниши имени¹⁹⁶ ст̄го . азъ г̄б¹⁹⁷ . 18.22 и с моужемъ да не лажеши {м̄жеска полу} [ложа жен̄ска]¹⁹⁸ . wsk'верненіе бо есть . 18.23 и къ всемоу четвероног̄¹⁹⁹ . да не даси ложа своѣго . в семенени²⁰⁰ wskвернитиса в неи²⁰¹ . и жена да не станеть къ [в]семоу²⁰² четвероногоу²⁰³ . скверно²⁰⁴ бо есть .

¹⁷⁸ T1 стыдѣніе невѣстки (своє//102d.а); T45 Гр Р стыдѣнія невѣсты; T44 У Д О стыдѣнія невѣстки

¹⁷⁹ T44 Д с̄на твоѣго есть; Р с̄нова ти е^c; Гр ти с̄нова есть; ^{r-s} Віл T1 проп.; υἱοῦ σοῦ ἐστίν, οὐκ ἀποκαλύψεις τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῆς; О с̄на твоѣго есть , да не ѡкрыи стыдѣнія еа

¹⁸⁰ так T45 + T44 У Д + Р Гр /T44 У бо брата ти, Д бо братъ . ти, Р Гр О брата твоѣго;/ ἀσχημοσύνη ἀδελφοῦ σοῦ ἐστίν

¹⁸¹ так T45 Гр Р О + T44 У Д /T44 У Д жены дщери;/ T1 стыдѣнія жены дщере дщере еа . да не □крыеши; ἀσχημοσύνην γυναῖκος καὶ θυγατρὸς αὐτῆς οὐκ ἀποκαλύψεις

¹⁸² так T1 О; T45 дщери еа да не ѡкрыеши дщери с̄на еа . и дщере дщере еа да; T44 У да не ѡкрыеши дщере с̄на еа и дщери еа . да; Д бл. T44 /ѡкрыеши с̄на/; Р и дщере сыноу еа и дщерьнаа дщере еа да; Гр (ѡкрыеши) с̄на ее и дщернее дщере еа да; τὴν θυγατέρα τοῦ υἱοῦ αὐτῆς καὶ τὴν θυγατέρα τῆς θυγατρὸς αὐτῆς (οὐ λήμψη)

¹⁸³ так T1 T45 T44 Д О

¹⁸⁴ T45 T44 О бесчестіе е^c; Д бесчести есть; Р Гр безч^cтіе бо твоє есть; ^{t-u} T1 еа

¹⁸⁵ T45 Р Гр жены . на сестр̄; T44 У Д О жены сестры; (ἀσέβημά ἐστιν.) 18.18 γυναῖκα ἐπὶ ἀδελφῆ

¹⁸⁶ T1 T45 (не) приводити . ревно есть /T45 рвенно/; T44 У Д приводит на ню ревность . /Д //121зв.=120зв. на ню, О ревности;/ Р Гр приведи рьвно бо есть; οὐ λήμψη ἀντίζηλον

¹⁸⁷ так T1 T45 T44 Д О /T45 не/; αὐτῆς ἐπ' αὐτῆ

¹⁸⁸ Віл соущи; T1 T45 T44 Д О живе сущи еі; ζώσης αὐτῆς

¹⁸⁹ W вь ѡлүченіа; T45 вь ѡл҃чениі; T44 У ѡлоученіе; О ѡлүченои вь; Р Гр (женѣ) нечистоты еж вь ѡл҃чение; ^{v-w} Д (еи, еи) ихже ни ѡлоученію; ἐν χωρισμῶ

¹⁹⁰ T1 T45 T44 Д Р Гр О неч^cтоты еа

¹⁹¹ Віл свѣдениа еи; T1 T44 стыдѣніе еа; T45 Д Гр Р О стыдѣнія еа

¹⁹² T44 У Д О друга

¹⁹³ Р Гр съ неж; πρὸς αὐτήν

¹⁹⁴ T44 У Д или; καὶ

¹⁹⁵ T44 У Д Р О даси

¹⁹⁶ T45 и//121зв.мени

¹⁹⁷ T44 У Д г̄б̄ б̄б̄; (ἐγὼ) κύριος

¹⁹⁸ так Р Гр; T1 T45 мужескаа ложа; T44 У жен̄скаа пола; Д О жен̄скаа ложа; коίτην γυναῖκος

¹⁹⁹ T1 всемоу . д̄.ногуму; Д T44 У всемоу четвероногомоу /T44 че//104зв.твероногомоу/; πρὸς πᾶν τετράπουν; О всакому четвероногому

²⁰⁰ T1 T44 Д с̄менение; T45 семнение; Р Гр с̄менение ни; σπερματισμὸν; О вь с̄меніе

²⁰¹ T1 T45 T44 Д О немь; Р Гр осквр̄навитиса вь немь; πρὸς αὐτὸ

²⁰² T1 T45 T44 всемоу; Д всемоу; πρὸς πᾶν; О къ всакому

²⁰³ T1 д̄.ногу сов̄куплатиса; T45 Р Гр четвероног̄у с̄вокупити^c; τετράπουν βιβασθῆναι; О четвероногом̄, ѡсквернитиса

18.24 не wsk'вернаите[са въ]²⁰⁵ всѣхъ сихъ . въ всѣхъ бо сихъ²⁰⁶ wsk'врѣнишаса
 ѡзыци . ѡже азъ ѡженоу прѣ^л лицемъ вашимъ 18.25 wskверниса земля . и ѡда^x
 неправдоу [ихъ] е^а дѣла²⁰⁷ . и не възгодова {са мла} [земля]²⁰⁸ сѣдашихъ на
 неи²⁰⁹ . 18.26 да съхранать²¹⁰ весь законъ мои и вса повелѣния моа . и да не
 ѡск'верните ѡ²¹¹ всѣхъ гноусии²¹² сихъ населникъ²¹³ . и пребывшей²¹⁴ прих^л въ
 васъ .

РЕЗЮМЕ

Татьяна Вилкул

ДО КАРТИНИ ПОВСЯКДЕННОГО. ІНФОРМАЦІЯ З ДАВНЬОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ КНИГИ ЛЕВИТ

Біблійні книги виконували функцію найважливішого нормативного фактора культури середньовічної Русі. Втім, з цієї точки зору вони вивчені недостатньо, і вплив Книги Левит найменш досліджений. У статті робиться спроба простежити сліди сприйняття давньоруськими книжниками цього вітхозавітного збірника різноманітних настанов. Публікуються також два уривки з глав 11 та 18, що торкаються сфер повсякденного: харчових обмежень та норм сексуальної поведінки.

Ключові слова: Левіт, давньослов'янські біблійні переклади, Давня Русь, повсякдення.

Татьяна Вилкул

К КАРТИНЕ ПОВСЕДНЕВНОГО. ІНФОРМАЦІЯ ИЗ ДРЕВНЕСЛОВЯНСКОГО ПЕРЕВОДА КНИГИ ЛЕВИТ

Библейские книги выполняли функцию важнейшего нормативного фактора в культуре средневековой Руси. С этой точки зрения они, однако, изучены недостаточно, и влияние Книги Левит известно менее всего. В работе сделана

²⁰⁴ T1 T45 T44 Д сквернаво; скврѣнаво; Гр Р скврѣнаво (бо то) /Р скврѣна/; ѡсерѡн; О нечисто

²⁰⁵ T44 Гр Р T1 wskврѣнитеса въ /T1 во/; T45 wskвернаите въ; ѡаίνεσθε ἐν

²⁰⁶ T1 си^x //103a.

²⁰⁷ Д ихъ са дѣла; T44 У Р Гр О ихъ са ради; (ἀδικίαν) αὐτοῖς δι' αὐτήν

²⁰⁸ Віл T1 T45 не възгодова земля; W не възгдоваса //398b. земля; T44 Д Гр Р възнегодова земля; προσώχθισεν ἡ γῆ; О възненавидѣ земля

²⁰⁹ T1 неи іже пре^л вами . /далі проп. до 18.29/

²¹⁰ T45 Д Гр Р съхраните; T44 У съхранить; καὶ φυλάξεσθε

²¹¹ T45 Гр Р не створите ѡ; T44 У Д не сѣтворите; καὶ οὐ ποιήσετε ἄλλο

²¹² T45 гньсии; T44 У Д Р гноусъ; Гр гноусны^x; τῶν βδελυγμάτων

²¹³ T45 носелни^x; T44 У Д проп.; Р Гр населники; ὁ ἐχθρός

²¹⁴ T45 прибывши^x; T44 прибывши^x; Д пребывши^x; Р Гр прѣбывши^x; ὁ προσευόμενος (προσήλυτος)

попытка проследить следы восприятия древнерусскими книжниками этого ветхозаветного сборника разнообразных установлений. Публикуются два фрагмента из глав 11 и 18, затрагивающие сферу повседневной жизни – пищевых ограничений и норм сексуального поведения.

Ключевые слова: Левит, древнеславянские переводы Библии, Древняя Русь, повседневность

Tetiana Vilkul

TOWARDS THE VIEW OF THE QUOTIDIAN. INFORMATION FROM THE OLD CHURCH SLAVONIC TRANSLATION OF LEVITICUS

Bible served as the central normative factor in the medieval Rus' culture. However, this aspect of the functioning of the Biblical books is not well-researched, while Leviticus' impact is the least understood. The paper tries to trace the influences of this Old Testament collection of admonitions in the works of the Kyivan Rus' book learners. Two fragments from Lev.11 and Lev.18 are published. They concern of day-to-day life: dietary restrictions and the norms of sexual behavior.

Keywords: Leviticus, Old Slavonic Biblical Translations, Kyivan Rus', the quotidian.